

В. М. Трегобчук

Інститут економіки та прогнозування НАН України, Київ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація: Розглянуті теоретико-методологічні та організаційно-економічні аспекти переведення вітчизняного агропромислового виробництва на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. Обговорюються питання специфіки агропромислової науково-інноваційної діяльності, формування ринку науково-технічної й інноваційної продукції і малого підприємництва в науково-інноваційній сфері агропромислового комплексу (АПК) України.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна модель розвитку, національний АПК, науково-інвестиційна діяльність, ринок науково-технічної та інноваційної продукції, мале підприємництво в науково-інноваційній сфері.

В. М. Трегобчук. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА.

Аннотация: Рассмотрены теоретико-методологические и организационно-экономические аспекты перевода отечественного агропромышленного производства на инновационно-инвестиционную модель развития. Обсуждаются вопросы специфики агропромышленной научно-инновационной деятельности, формирования рынка научно-технической и инновационной продукции и малого предпринимательства в научно-инновационной сфере агропромышленного комплекса (АПК) Украины.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная модель развития, национальный АПК, научно-инвестиционная деятельность, рынок научно-технической и инновационной продукции, малое предпринимательство в научно-инновационной сфере.

V. M. Trehobchuk. ACTUAL PROBLEMS OF INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF NATIONAL AGROINDUSTRIAL COMPLEX.

Abstract: The article deals with theoretical, methodological, organizational and economic aspects as to transfer of national agroindustrial production on innovative model of development. Accents were made on the problems, which are specific for scientific and innovative activity in Ukrainian agroindustrial complex. Market of hi-tech products and small business in the scientific and innovative sphere of AIC are the other questions analyzed in this article.

Keywords: innovative and investment model of development, national agroindustrial complex, scientific and investment activity, market of hi-tech production, small business in scientific and innovative sphere.

---

1. ВСТУП

Проблема переведення національної економіки в цілому та її важливої складової – агропромислового комплексу зокрема на інноваційно-інвестиційну модель розвитку належить, по-перше, до надзвичайно актуальних з усіх точок зору – політичної, соціальної, економічної, екологічної та зрештою і науково-технологічної, а по-друге, до таких, що потребують першочергового вирішення на основі мобілізації всіх ресурсів суспільства. Надто складна соціально-економічна ситуація в Україні, застаріла і зношена матеріально-технологічна база суспільного виробництва, нерациональна його структура та вкрай низький життєвий рівень народу – все це є приводом для пошуків шляхів всебічної модернізації продуктивних сил, підвищення продуктивності праці та, як наслідок, підняття конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Наразі необхідно виробити нову загальнодержавну науково-технічну стратегію, яка передбачала б розроблення і реалізацію соціально зорієнтованих, екологічно безпечних та економічно ефективних напрямів науково-технічного й інноваційного прогресу і радикальних змін за його допомогою в структурі національної економіки. Ринок же при цьому має розглядатися і використовуватися як дійовий механізм, спроможний належним чином відрегулювати взаємодію учасників процесу "*наука* → *техніка* → *інновації* → *виробництво* → *споживання*" та прискорити практичне використання його кінцевих результатів.

Отже, проблема переведення національної економіки на засади інноваційно-інвестиційного розвитку за своєю суттю є комплексною, а її розв'язання має ґрунтуватися на системному, всебічно виваженому й науково обґрунтованому підході. Нині, після майже 15-літнього періоду ринкових перетво-

рень в Україні, все ще досить важко однозначно сказати, на що необхідно більшою мірою спиратися при вирішенні науково-технічних та інноваційних проблем (ринкові відносини, інститут власності чи загальну культуру й освітній рівень населення держави?) і яким складовим ринкової економіки (приватній власності, свободі підприємництва, конкуренції або вільному ціноутворенню?) потрібно надавати перевагу. З наукової точки зору всі вони, на нашу думку, повинні діяти та використовуватися одночасно, в органічному й нерозривному взаємозв'язку.

Різноманітним аспектам підвищення ефективності науково-технічної та інноваційної діяльності в останні роки присвячено чимало публікацій. Проте стосовно національного АПК ці питання все ще залишаються недостатньо дослідженими, незважаючи на їх винятково велику актуальність і важливе соціально-економічне значення.

2. ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ПЕРЕХОДУ ДО ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

Ринкова економіка та сучасний науково-технологічний прогрес в усіх сферах виробничої і невиробничої діяльності суспільства докорінно змінюють соціальні, економічні, техніко-технологічні, організаційні та екологічні складові цієї діяльності, з одного боку, і визначають стабільність, конкурентоспроможність та ефективність національної економіки, життєвий рівень населення країни, з іншого. Водночас глобалізаційні процеси, які прискорюють темпи науково-технологічного й інноваційного прогресу та розширюють масштаби використання його результатів, також дедалі більше впливають на стан, структуру та ефективність національного господарства.

Структурні, техніко-технологічні та організаційно-економічні зміни є наслідком не стільки глобалізаційних процесів, скільки ре-

зультатом реалізації науково-технічних та інноваційних розробок. До речі, в розвинених країнах, які входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, понад половину валового внутрішнього продукту створюється в інтелектуально-місткому виробництві. Як зазначає Д. Белл, нинішнє постіндустріальне суспільство являє собою суспільство знання у подвійному розумінні: поперше, джерелом інновацій все більше стають дослідження та розробки; по-друге, прогрес суспільства, який вимірюється зростанням ВВП і зайнятості населення, однозначно тепер залежить від розвитку науки та освіти, їх якісної модернізації [1, с. 288].

Тому цілком зрозуміло, чому роль і значення науково-технічного потенціалу держави невинно зростає. Адже лише на основі цілеспрямованого використання досягнень науково-технологічного процесу та інноваційних розробок можна забезпечити стабільний розвиток національної економіки, прогресивні структурні, техніко-технологічні та організаційні зміни в ній, а також переведення її на шлях сталого, екологічно безпечного і соціально спрямованого функціонування в довготривалій перспективі. Відтак виробництво конкурентоспроможної продукції та інноваційну діяльність слід розглядати як органічно взаємопов'язані складові елементи єдиного процесу, а безпосереднє виробництво – як процес створення якісно нових інноваційних товарів.

До рішучого переходу на модель сталого розвитку національної економіки на основі застосування інновацій в усіх її галузях і сферах спонукає загострення глобальних екологічних проблем, вичерпання, збіднення й деградація багатьох природних ресурсів, насамперед не відновлюваних енергетичних. Зважаючи на незаперечний факт, що майбутнє людської цивілізації прямо залежить від стану навколишнього середовища та природних ресурсів, а обсяги останніх і негативний

вплив людини на природу, по суті, вже перевищують відтворювальні та асиміляційні можливості земної біосфери, проблеми людської життєдіяльності, розвитку еколого- та ресурсозберігаючих напрямів науково-технічного прогресу набирають першочергового значення.

У зв'язку з цим виникає **об'єктивна необхідність переорієнтації всієї науково-дослідної та інноваційної діяльності в Україні на вирішення завдань, які відповідають національним інтересам держави, розвитку її економічної та соціальної сфер з урахуванням особливостей трансформаційних процесів, демократизації суспільного життя та світових цивілізаційних тенденцій екологізації образу життя суспільства**. На жаль, незважаючи на зміни в українському суспільстві за останні 10–12 років, ще наявні старі підходи і стереотипи в організації, стимулюванні та управлінні науково-дослідними роботами й установами. Тут справи практично мало змінилися на краще за роки незалежності України.

До цього часу на практиці застосовується переважно соціалістичний метод планування та розвитку науки (щоправда, в його гіршому варіанті). Не розробляються адекватні ринковим відносинам ефективні економічні механізми взаємної зацікавленості та відповідальності науки і потенційних споживачів її продукції, не впроваджуються у виробництво техніко-технологічні та організаційно-економічні розробки. Відсутня також незалежна, об'єктивна експертиза науково-технічних програм і технологічних та інноваційних розробок. В результаті науково-дослідні роботи формуються і виконуються на застарілій основі, продовжуються дослідження з напрямів, розпочатих десятки років назад і в більшості випадків слабо пов'язаних з сучасними пріоритетами соціально-економічного розвитку держави та структурної перебудови національного господарства. Обмежені бюджетні кошти, виділені державою на фінансування науко-

во-дослідних планів, витрачаються не раціонально та не ефективно.

Все це, безперечно, негативно відбиваються як на ефективному використанні, так і на якісному нарощуванні вітчизняного науково-технічного потенціалу, а відтак – на прогресивному техніко-технологічному розвитку, темпах модернізації та структурної перебудови національної економіки, підвищенні її конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках. Україна в результаті відставатиме від розвинених країн світу у всіх відношеннях.

Поняття *інновація* має чимало визначень. За одним із них, інновації (або нововведення) – це розроблення та використання нових техніко-технологічних засобів, методів і способів оптимізації виробничої діяльності та випуск нових, більш якісних товарів, що зрештою підвищує ефективність виробництва в будь-якій сфері економіки. Іншими словами, інновації – це застосування у господарсько-виробничій діяльності нових техніко-технологічних, організаційних і продуктових рішень.

У зв'язку з цим не можна не погодитися з визначеннями Ю. В. Яковця [9, с. 95], що інновації є "якісними змінами у виробництві" та П. І. Ратаніна [6, с. 34], що "інновація – це результат створення та освоєння принципово нового чи модернізованого засобу (нововведення), що задовольняє конкретні потреби". Учені і фахівці США розглядають інновації як складну виробничу та організаційно-економічну систему, яка дає можливість перетворити науково-технічну ідею або винахід саме на комерційну реальність і підприємницьку діяльність. Зокрема, американський економіст П. Елліот зазначає [4, с. 11], що інновація – це не що інше, як комерціалізація винаходу з метою виробництва корисного продукту, процесу або блага.

Теоретично інноваційні розробки повинні використовуватися насамперед у тих галузях і сферах економіки, які виробляють спо-

живчі товари або надають виробничі та невиробничі послуги. Проте практично все залежить, з одного боку, від економічної та інвестиційної політики держави й поведінки суб'єктів господарської діяльності, обсягів і структури інвестицій, з іншого – від стабільності політичної і соціально-економічної ситуації в державі. Щодо національного АПК, то, незважаючи на його стратегічне значення, саме вкрай складне фінансово-економічне і соціальне становище аграрної сфери цього комплексу не стимулює суб'єктів підприємницької діяльності інвестувати кошти в її інноваційний розвиток.

3. ПЕРЕХІД ДО ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ – ОСНОВА СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО АПК

Винятково велике (а точніше – вирішальне) значення для істотного підвищення продуктивності праці й конкурентоспроможності виробництва в усіх галузях і сферах національного АПК має ефективна науково-технологічна та інноваційна політика. АПК характеризується нині як надто високою ресурсомісткістю та природозалежністю, так і збитковістю виробництва через низьку продуктивність праці та техніко-технологічну відсталість. Це стосується насамперед аграрних підприємств практично всіх організаційно-правових форм ведення господарської діяльності. Як результат – низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників, що не дає їм можливості радикально удосконалювати техніко-технологічну складову аграрного ресурсного потенціалу і тим самим домагатися підвищення рівнів механізації та автоматизації виробничих процесів в АПК.

Цілком слушним є зауваження В. М. Петрова [5, с. 15], що виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств, який визначає рівень розвитку АПК у сучасних

умовах, великою мірою залежить не тільки від насичення технікою, а й від наукомісткості цієї техніки, використання "ноу-хау" при її конструюванні та експлуатації, а також від її енерго-економічних показників. Створення таких видів техніки і технологій, які б відповідали кращим зарубіжним зразкам, освоєння альтернативних джерел енергії, перехід до прогресивних систем ведення землеробства й тваринництва та нових способів перероблення аграрної сировини і зберігання продуктів харчування – це пріоритетні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку АПК та основні чинники забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового виробництва.

Говорячи про використання інновацій, насамперед в удосконаленні техніко-технологічної складової ресурсного потенціалу АПК, слід відзначити, що існує декілька загальних, а для кожної його сфери – ряд специфічних (галузевих) *принципів*, якими необхідно керуватися при розробленні напрямів, способів, методів і механізмів модернізації та відтворення технічних і технологічних засобів агропромислового виробництва. До найбільш важливих з них, які можна назвати *техно-еколого-економічними*, необхідно віднести такі:

- 1) екологічність та екологічнобезпечність стосовно різних організаційно-економічних умов ведення виробництва;
- 2) технологічність, надійність, універсальність і комфортність технічних засобів за високих продуктивних та експлуатаційних показників;
- 3) економічність та енергоекономічність з урахуванням функціонування багатоукладної економіки в аграрній сфері і різних форм господарювання в АПК;
- 4) відповідність застосовуваних у практиці нових техніко-технологічних засобів вимогам комплексної механізації, автоматизації й комп'ютеризації виробничих процесів у всіх сферах АПК як основи підви-

щення продуктивності праці та істотного зниження ресурсомісткості й енергомісткості агропродовольчої продукції [2, с. 27].

Значення науки і техніки в підвищенні ефективності сільського господарства нині важко переоцінити. Тут фундаментальні наукові пошуки, техніко-технологічні та інноваційні розробки мають бути спрямовані в першу чергу на розв'язання таких актуальних завдань:

- 1) оптимальне та екологічно і соціально зрівноважене забезпечення сільського господарства найважливішими виробничими ресурсами (землею, водою, людським ресурсом, технікою, добривами та засобами захисту рослин);
- 2) істотне підвищення рівнів урожайності культур і продуктивності тварин, культури землеробства та тваринництва як головних передумов виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції;
- 3) запровадження принципово нових методів, способів і технологій зберігання сільськогосподарської продукції в процесі виробництва, перероблення та доведення до споживача, а також забезпечення екологічної чистоти і високої якості продуктів харчування.

Зважаючи на вищесказане, необхідно інтенсифікувати дослідження та інноваційні розробки щодо створення нових генотипів (включаючи й трансгенні форми рослин і мікроорганізмів з господарсько корисними властивостями), стійких до негативних чинників та екстремальних умов навколишнього природного середовища; розроблення й застосування нових біологічних засобів захисту рослин; розроблення принципово нових генетичних, фізіологічних, біохімічних і біотехнологічних основ підвищення продуктивності галузей рослинництва та тваринництва. Разом з цим науково-дослідний потенціал віт-

чизняної аграрної науки має бути сконцентрованим на розробленні і практичному застосуванні ресурсозберігаючих, екологічно безпечних та економічно ефективних технологій вирощування сільськогосподарських культур і виробництва тваринницької продукції з високими і якісними споживчими показниками.

Необхідність широкомасштабної реалізації науково-технологічних та інноваційних розробок у національному АПК і насамперед у сільському господарстві зумовлюється не лише його надто великою техніко-технологічною відсталістю, використанням переважно застарілих ресурсоенергомістких технологій, а й технологічними особливостями. Аграрні підприємства нині забезпечені лише на 40–60 % основними видами сільськогосподарської техніки. Причому понад 90 % з них відпрацювали амортизаційний строк. Загалом же за останні 13 років фондооснащеність аграрного виробництва в Україні скоротилася майже у 8,5, а фондоозброєність праці – в 6 разів. За експертними оцінками для нормального та високоефективного функціонування вітчизняного сільського господарства і досягнення необхідних обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції основних засобів потрібно на суму 400–500 млрд грн. У 2004 р. їх вартість становила лише 77,25 млрд грн. або в 5,2–7 разів менше від необхідного обсягу.

Необхідно зазначити, що занепад вітчизняного сільськогосподарського машинобудування (виробництво тракторів та основних видів сільськогосподарських машин, машин й устаткування для тваринництва і кормовиробництва за період 1991–2003 рр. зменшилося в 8–47 разів, у т. ч. тракторів – майже в 24 рази) та різке скорочення випуску деяких видів технологічного устаткування для харчової промисловості (в 3,5–63 рази) призвели не лише до зниження технічної оснащеності сільського господарства та харчової промисловості, а й до того, що держава витрачає

мільярди доларів США на закупку імпоротної техніки. Тим самим підтримується промислове виробництво інших країн і втрачаються надходження до державного бюджету своєї держави. Наприклад, Україна щорічно імпортує майже на 500 млн дол. США хімічних засобів захисту рослин і мінеральних добрив, не розвиваючи відповідних видів власного виробництва. Подібна агропромислова політика держави в зазначених галузях промисловості, з одного боку, породжує зростання безробіття та подальше техніко-технологічне відставання агропромислового виробництва, а з іншого – зумовлює деградацію існуючого вітчизняного науково-дослідного потенціалу.

Отже, першочерговими завданнями державного регулювання і підтримки стабільного та ефективного розвитку національного АПК слід вважати такі:

- всебічне зміцнення й удосконалення матеріально-технічної бази агропромислового виробництва і широкомасштабне застосування прогресивних та інноваційних технологій у землеробстві, тваринництві і переробці їх продукції;
- створення відповідних виробничих, соціальних та обслуговуючих структур в усіх регіональних АПК на засадах ринкової економіки;
- демонополізація й оптимізація взаємовідносин між різними сферами АПК за критерієм одержання максимального кінцевого соціально-економіко-екологічного ефекту;
- запровадження здорового державного протекціонізму щодо розвитку національного АПК з метою зменшення імпорту продуктів харчування та аграрної сировини і збільшення їх експорту.

Перераховані завдання визначають пріоритетні напрями розвитку вітчизняної аграрної науки та інноваційної діяльності в усіх сферах національного АПК. По-перше, необхідно істотно прискорити системні до-

слідження з розроблення самої концепції державного регулювання і реальної підтримки функціонування національного АПК в ринкових умовах на засадах інноваційно-інвестиційної моделі й концепції сталого розвитку. По-друге, велика увага має бути приділена обґрунтуванню ефективних систем, методів і способів державної підтримки і регулювання розвитку АПК з урахуванням вступу України до СОТ та інтеграції до ЄС. По-третє, з поля зору аграрної науки не повинно також випадати розроблення термінових і невідкладних заходів щодо запобігання подальшого соціально-економічного занепаду села та природно-екологічної деградації просторової бази національного АПК, насамперед його аграрної сфери.

На думку акад. РАСГН Е. М. Крилатих [3, с. 186], інноваційний розвиток АПК, зважаючи на його надзвичайну складність і залежність від природно-біологічних та екологічних чинників, має охоплювати такі 4 типи нововведень:

- 1) селекційно-генетичні, в т. ч. біотехнологічні;
- 2) виробничо-технологічні;
- 3) організаційно-управлінські;
- 4) економіко-соціо-екологічні.

Всі зазначені типи нововведень, які є результатом фундаментальних та прикладних науково-технічних розробок, можуть реалізовуватися в практиці агропромислового виробництва через різноманітні конкретні форми (патенти, ліцензії, товарні знаки, документацію на нові технології та види продукції, інноваційні проекти і програми тощо).

4. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕР АПК

Діяльність вітчизняних науково-дослідних установ, які все ще працюють на принципах

планової економіки і за умов вкрай обмеженого бюджетного фінансування та відсутності приватного інвестування, не сприяє концентрації наукових досліджень і техніко-технологічних розробок на пріоритетних напрямках, підвищенню їх результативності та ефективності, посиленню зв'язків науки з реальним сектором економіки. Відтак забезпечення стабільного, конкурентоспроможного й сталого функціонування усіх галузей і сфер національного АПК неможливе без формування в Україні повноцінного та ефективного ринку науково-технічної продукції і відповідної його інфраструктури, підпорядкованої цілеспрямованому переведенню агропромислового виробництва на інноваційно-інвестиційну модель розвитку.

Такий ринок у межах національного АПК повинен являти собою чітко організовану, динамічну та постійно вдосконалювану систему правових, організаційних і фінансово-економічних механізмів, що регулюють взаємовідносини між виробниками науково-технічної й інноваційної продукції та її споживачами в усіх галузях і сферах зазначеного комплексу. Метою зазначеного ринку є забезпечення збалансованого попиту і пропозиції на засадах конкурентоспроможності на всі види науково-технічної та інноваційної продукції. Це повинно досягатися на основі формування та розвитку відповідних комерційних структур, що впроваджують науково-технологічні й інноваційні розробки та проекти в агропромислове виробництво. Такі структури в США називають *extension service*, які в Україні практично відсутні. Поряд з цим мають застосовуватися такі специфічні системи:

- 1) ціноутворення на наукомістку продукцію та послуги, пов'язані з їх впровадженням у виробничу практику;
- 2) оподаткування, фінансування і кредитування підприємств та організацій наукової сфери національного АПК.

Нарешті, необхідно створювати розгалужену мережу спеціалізованих бізнесових структур у цій сфері.

Отже, для ринку науково-технічної та інноваційної продукції в АПК повинні бути властивими як необхідні його складові елементи відповідна організаційна структура і власний, специфічний економічний механізм функціонування. Саме їх органічне та оптимальне поєднання з урахуванням галузевих і виробничих особливостей спроможне забезпечити взаємний інтерес як виробників, так і споживачів науково-технічної та інноваційної продукції в агропромисловому комплексі. Йдеться зрештою про **формування єдиного організаційно-економічного механізму регулювання та стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності**, а також ринку продукції цієї діяльності. Наскільки ефективним і дійовим буде зазначений механізм, настільки результативною та ефективною буде практична реалізація науково-технічних та інноваційних розробок в агропромисловому виробництві.

На жаль, формування ринку науково-технічної та інноваційної продукції, використовуваної в національному АПК, надмірно затягнулося, і це негативно відбивається на конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства та інших сфер АПК. Адже за останні 10 років були створені різні ринки – основних засобів виробництва, готової продукції, праці тощо. Все це, безперечно, вимагає поширення ринкових відносин на всі сфери і ланки АПК, включаючи й сферу науково-технічної та інноваційної діяльності, застосування її результатів у практиці господарювання. Зростання попиту на продукцію зазначеної діяльності з боку агропромислових товаровиробників за умов функціонування ринкової економіки та наявності справжнього конкурентного середовища об'єктивно зумовлюється необхідністю збільшення обсягів виробництва і поліпшення якості аграрної сировини та продуктів харчування.

Цілком зрозуміло, що формування розвиненого ринку науково-технічної й інноваційної продукції в АПК України можливе лише за умов, коли соціально-економічною основою сталого і стабільного розвитку всього національного господарства, в т. ч. й аграрного сектора економіки, будуть товарно-грошові відносини ринкового типу. Суспільство в зв'язку з цим повинно знати, скільки потрібно витратити коштів на науково-технічні та інноваційні розробки, щоб реалізація останніх могла повною мірою забезпечити справжній науково-технологічний прогрес у сільському господарстві та інших сферах АПК. Водночас велике соціально-економічне та екологічне значення мають обсяги, види і техніко-технологічний рівень наукової продукції, оскільки "перевиробництво" такої продукції слід вважати економічно нераціональним використанням обмежених фінансових ресурсів держави у зв'язку з великими витратами на проведення науково-дослідних робіт. Тому доцільно на ринкових принципах визначати характер взаємовідносин між виробниками науково-технічної та інноваційної продукції, з одного боку, і споживачами цієї продукції, з іншого.

До найважливіших чинників, необхідних для формування в національному АПК розвиненого та ефективного ринку науково-технічної й інноваційної продукції агропромислового призначення, можна віднести такі:

- забезпечення науково-дослідної сфери АПК висококваліфікованими кадрами в достатній кількості (чого можна досягти за рахунок підключення в цю сферу фахівців НАН України) та значних "ін'єкцій" фінансових ресурсів в необхідних обсягах;
- створення реальної свободи і самостійності діяльності науково-дослідних установ з максимальним урахуванням попиту агропромислового виробництва на їх кінцеву продукцію, а також майбутніх потреб;

- формування спільного взаємозумовленого економічного простору та інтересу з боку як виробників, так і споживачів науково-технічної та інноваційної продукції;
- організація спеціалізованих ринкових структур у сфері науково-дослідних та інноваційних розробок агропромислового призначення й реалізації їх на практиці господарювання в усіх галузях і сферах АПК (агропромислові технопарки, агрополіси, агротехцентри, малі науково-інноваційні підприємства тощо), а також досягнення високого рівня матеріально-технічного забезпечення наукових і впроваджувальних формувальних;
- розроблення та застосування в межах національного АПК науково обґрунтованого економічного механізму регулювання функціонування і стимулювання розвитку ринку науково-технічної та інноваційної продукції, який охоплює вирішення належним чином питань ціноутворення, оподаткування, фінансування та кредитування науково-дослідної діяльності, а також сприяє підвищенню взаємної заінтересованості виробників і споживачів зазначеної продукції.

Формування та цілеспрямований розвиток в Україні цивілізованого ринку науково-технічної та інноваційної продукції агропромислового призначення з відповідними його структурами і організаційно-економічним механізмом – це об'єктивна необхідність нинішнього етапу функціонування національного господарства. Однак, як свідчить досвід України і деяких інших країн з перехідною економікою, процес становлення такого ринку вимагає не лише тривалого часу, а й чітко виважених та обґрунтованих заходів з боку держави, а також належного інвестиційного забезпечення. Останнє повною мірою стосується як науково-дослідних установ, так і використання на практиці їх науково-технологічних та інноваційних розробок.

Крім того, слід інтенсивно розвивати мале підприємництво в науково-інноваційній сфері. Якщо проаналізувати статистику відкриттів і винаходів, які здійснюються в світі, то більша їх частина припадає саме на малі науково-інноваційні підприємства, невеликі дослідні лабораторії або центри. З цією метою потрібно розробляти нові та удосконалювати існуючі нормативно-правові акти щодо функціонування і розвитку малих підприємств у сфері науково-інноваційної діяльності, оптимізувати систему підготовки висококваліфікованих кадрів для малого науково-дослідного підприємництва.

Вирішальне значення для реалізації моделі інноваційного розвитку національного АПК має радикальне підвищення платоспроможності вітчизняних агропромислових товаровиробників на науково-технічні та інноваційні розробки. Саме їх слід розглядати як основних споживачів наукомісткої й інноваційної продукції, що виробляється не лише великими, а й малими науково-інноваційними підприємствами. Для ефективного використання такої продукції необхідно, по-перше, щоб вона була принципово новою, конкурентоспроможною і давала значний ефект від практичного її застосування. По-друге, держава повинна всебічно підтримувати оперативне доведення та розповсюдження інформації про вітчизняні перспективні науково-технологічні й інноваційні розробки серед агропромислових товаровиробників. Мова йде про якнайшвидше надходження цих розробок в інформаційне поле. Нарешті, вкрай потрібні довгострокова стратегія інноваційного розвитку всіх галузей і сфер національного АПК та система фінансово-економічних важелів для ефективного стимулювання науково-інноваційної діяльності у цьому комплексі.

Як аксіому слід вважати положення, що перехід до інноваційного розвитку АПК можливий тільки за умов реального збільшення

капітальних вкладень, насамперед інвестицій, в основний капітал сільського господарства. Хоча в 2004 р. інвестиції в основний капітал аграрного виробництва України та пов'язані з ним послуги порівняно з попереднім роком зросли майже в 1,6 рази, а в 2001 р. – в 2,1 рази, проте їх частка в загальному обсязі інвестицій в основний капітал усіх видів економічної діяльності навіть зменшилася – з 4,8 % у 2001 р. до 4,3 % у 2004 р. [7, с. 34]. До речі, інвестиції в основний капітал сільського господарства в порівнянних цінах за період 1991–2000 рр. скоротилися з 11,8 млрд до 496 млн грн., тобто приблизно в 24 рази, а їх частка в загальному обсязі інвестицій у національну економіку за цей час знизилася з 21,3 % у 1990 р. до 3,7 % у 2000 р., тобто в 6 разів [2, с. 19].

Звідси не важко зробити висновок, що інвестиційний процес у вітчизняному сільському господарстві – найважливішій сфері АПК – продовжує занепадати, незважаючи на деяке пожвавлення в останні роки. Інвестиційна криза в аграрному секторі України є надто глибокою, а наслідки її більш згубними, ніж у інших галузях національної економіки. Центром проблеми інвестування сільського господарства з самого початку його реформування був механізм так званого "невидимого" вилучення фінансових ресурсів у аграрних товаровиробників через недосконалу цінову політику. Він зрештою привів до того, що практично за всі роки здійснення аграрних перетворень в Україні виробництво більшості видів сільськогосподарської продукції, зокрема тваринницької, було збитковим або надто низькорентабельним. Це стосується в першу чергу великих сільськогосподарських підприємств.

Через прихований механізм вилучення доходів з аграрного сектора економіки останній за радянських часів був донором розвитку промисловості, а в період ринкових реформ у незалежній Україні став важливим чинником

нагромадження капіталів у деяких сферах національного господарства, у т. ч. й у тіньовій економіці. Відтак і нині чимало політиків, урядових структур та окремих підсистем господарської діяльності, насамперед приватних, зацікавлені у тому, щоб подібна, вкрай небезпечна з точки зору національної й продовольчої безпеки ситуація в державі зберігалась і надалі. Результатом вилучення доходів з сільського господарства протягом тривалого періоду стали підрив і руйнування економіки цієї життєво важливої галузі, її деіндустріалізація та натуралізація, соціальний занепад села, зростання безробіття та бідності в сільській місцевості, а також катастрофічне погіршення умов відтворення сільського населення, насамперед його трудового потенціалу.

Водночас вкрай недостатній рівень рентабельності і збитковість аграрного виробництва стали головними причинами падіння його техніко-технологічного рівня, зниження родючості та деградації земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. За умов, що склалися, перспективи зростання інвестицій в основний капітал аграрної сфери АПК практично відсутні. А, як видно з наведених вище даних, інвестиційна політика держави останнього десятиліття щодо національного АПК й у першу чергу сільського господарства не була спрямована на подолання кризової ситуації і не враховувала реального стану продуктивних сил аграрної сфери, який характеризується нині як катастрофічний.

Забезпечити стабільний і сталий розвиток національного АПК в умовах прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів можна лише за умови, що цей розвиток здійснюватиметься на основі інноваційно-інвестиційної моделі. Органічне поєднання інноваційної й інвестиційної політики, вкладання все більших коштів у сучасні інноваційні технології і виробництво інноваційних продуктів слід розглядати як найважливішу передумову ефективного функціонування вітчизня-

ного сільського господарства та інших галузей АПК у відкритому конкурентному середовищі. Тому проблема належного інвестування національного і регіональних АПК має вирішуватися не лише на засадах самофінансування, залучення приватного, в т. ч. й іноземного, капіталу, а й за активної участі держави.

Настав час, на нашу думку, рішуче відмовитися від стереотипів осмислення перших років ринкових реформ в Україні щодо інвестування і державної підтримки сільського господарства та інших сфер національного АПК. Інтереси продовольчої безпеки держави, збереження і примноження її аграрно-селянських традицій вимагають того, щоб у найближчі роки збільшити фінансування розвитку аграрного сектора економіки до обсягів, які дадуть реальну можливість подолати в ньому інвестиційно-інноваційну кризу. З цією метою слід позитивно вирішити питання про створення в Україні Інноваційно-інвестиційного аграрного фонду за рахунок державних бюджетних коштів, бюджетів різних рівнів і за участю комерційних банків, підприємницьких структур, приватних інвесторів тощо. Доцільність такого фонду цілком очевидна.

Створення подібного фонду, безперечно, сприятиме мобілізації фінансових ресурсів і спрямуванню їх на ефективне вирішення надзвичайно важливого завдання, а саме – належного фінансового забезпечення розвитку інноваційної діяльності та впровадження в практику її результатів у всіх галузях і сферах національного АПК. Щоб одержати необхідний ефект від інноваційного розвитку останнього потрібно спочатку вкласти значні інно-

ваційні кошти, які потім стануть генератором зростання прибутків господарюючих суб'єктів, тобто зміцнення їх фінансових потенціалів. Таким чином, інноваційно-інвестиційну модель розвитку вітчизняного агропромислового виробництва слід вважати вирішальним чинником переведення його на конкурентоспроможний, ресурсозберігаючий та екологобезпечний напрям сталого функціонування в довгостроковій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – 787 с.
2. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / Відп. ред. акад. УААН В. М. Трегобчук. – К.: Ін-т екон. НАН України, 2003. – 259 с.
3. Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова, "Энциклопедия российских деревень". – 2005. – 664 с.
4. **Дацій О. І.** Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
5. **Петров В. М.** Інноваційні пріоритети технічної політики в АПК. – Економіка АПК. – 2005. – №7. – С. 11–17.
6. **Ратанин П. И.** Инновационное предпринимательство в переходный период России к рынку. – М.: Известия, 1993. – 174 с.
7. Сільське господарство України за 2004 рік / Держкомстат України. – К., 2005. – 340 с.
8. Теория и механизм инноваций в рыночной экономике / Под ред. Ю.В.Яковца. – М., 1997. – 183 с.
9. **Яковец Ю. В.** Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм. – М.: Экономика, 1988. – 333 с.

Надійшла до редакції 24.11.05
